

Т.М. ЧУРИЛОВА. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ АСОЦІЙОВАНОГО ЧЛЕНСТВА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВАХ

Аналізуються проблеми, пов'язані із асоційованим членством у сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах. Актуальність питання полягає у з'ясуванні відповідності інтересів членів – інвесторів, якими фактично виступають асоційовані члени, самій природі кооперативу.

Ключові слова: *Сільськогосподарська кооперація, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, кооперативна підприємницька діяльність, дійсне членство, асоційоване членство.*

Анализируются проблемы, связанные с ассоциированным членством в сельскохозяйственных обслуживающих кооперативах. Актуальность вопроса заключается в определении соответствия интересов членов – инвесторов, которыми фактически выступают ассоциируемые члены, самой природе кооператива.

Ключевые слова: *Сельскохозяйственная кооперация, сельскохозяйственный обслуживающий кооператив, кооперативная предпринимательская деятельность, действительное членство, ассоциированное членство.*

The purpose of this publication is the analysis of the problems connected with the associated membership in the agricultural attendant co-operative societies. The urgency of the question is to determine the correspondence between the interests of the members – investors who are actually the associated members and the very nature of the co-operative society.

Key words: *Agricultural co-operation, agricultural attendant cooperative society, cooperative entrepreneurial activity, actual membership, associated membership.*

Майже 200 років минуло з часу створення першого кооперативу в англійському містечку Рочдейл. Кооперативний рух розвивався незважаючи на зміни, які відбувалися у політичному, економічному житті, а головне у свідомості людей. Безумовно, для того щоб вижити, кооперативи змінювались, пристосовуючись до умов зовнішнього середовища. Зазнавали певних модифікацій організаційно – правові форми діяльності кооперативів, законодавча база, способи фінансування, відносини з державою та майнові відносини. Але фундаментальні принципи кооперативного бізнесу – поєднання в одній особі члена кооперативу і його власника, здійснення членами контролю і розподіл прибутку згідно патронажу (об'єму операцій з кооперативом) – залишилися незмінними. Концепція здійснення функцій контролю у кооперативі його членами означає, що вони управляють бізнесом, голосують, незалежно від пайового внеску, приймаючи важливі перспективні рішення. Відповідно патронажу члени кооперативу розподіляють не тільки прибуток (вигоди), але також витрати і ризики, що вважається справедливим, прозорим і легководійсним. Вигоди при цьому не зводяться до чистого прибутку, а включають вигідні ціни, належної якості послуги, забезпечення гарантованих ринків ресурсів і продукції.

Процеси глобалізації, які відбуваються у світі, безумовно, торкнулися всіх сфер суспільного життя у тому числі всіх видів кооперативів. Сформувався кооперативний сектор економіки. Хоча, заради справедливості, слід зазначити, що в Україні такі інтеграційні процеси протікають особливо складно у зв'язку з тим,

що, реально існуючи і розвиваючись, кооперативний сектор економіки не визнає офіційно.

Будь який кооператив, тим більше сільськогосподарський, має соціальну природу. Вона характеризується, по перше: членством як формою об'єднання громадян в кооператив; по-друге, метою утворення кооперативу та способом досягнення мети (економічна і (або) трудова участь), а також розподілом результатів; по-третє, методами управління, ступенем демократизації; четверта риса – кооперативна форма власності.

Таким чином, кооператив – особлива форма інтеграції суб'єктів економіки, заснований на демократії, етичних нормах в бізнесі і житті, економічних відносин з соціальною складовою, а кооперація – особлива організаційно-економічна форма господарювання.

Соціальна місія властива всім видам кооперативів внаслідок того, що вони є об'єднанням громадян з метою забезпечення для себе умов виробництва, збуту, постачання, споживання.

Не викликає сумніву, що саме відносини членства є тією особливою рисою, яка відрізняє кооперативи від інших організаційно – правових форм. Власне кажучи, сьогодні вже не стоїть питання: кооперативи – це об'єднання осіб, чи об'єднання капіталів? Так, дослідники у галузі кооперативного права, вітчизняні науковці такі як В.Семчик, Ю. Шемшученко, О. Сонін, В. Уркевич, В. Федорович, Я. Гаєцька-Колотило, О. Гафурова, визначають об'єднання саме осіб як організаційну основу створення і діяльності кооперативу. Адже кооператив, тим більше сільськогосподарський обслуговуючий (далі – СГОК) створюється саме для взаємодопомоги у вирішенні питань у різних сферах життя. Тому, звісно, капітал відіграє важливу роль, але все ж таки не першочергову.

Кооперативне законодавство України, а саме Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію»¹, Закон України «Про кооперацію»² передбачає два види членства у будь якому кооперативі: дійсне і асоційоване.

У фокусі нашого дослідження не випадково виявилось саме асоційоване членство, адже такого роду інвестиції є важливим джерелом фінансування сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу. Актуальність питання полягає у з'ясуванні відповідності інтересів членів – інвесторів, якими фактично виступають асоційовані члени, самій природі кооперативу. Формально є підстави вважати наявність асоційованого членства підризом принципу ідентичності. Якщо дійсні члени об'єднуються для передачі СГОК тих функцій, які для окремих господарств є важкодійсними, та за рахунок участі у господарських операціях збільшити власні доходи чи знизити витрати, цілі вступу асоційованих членів знаходяться у принципово іншій площині. Інтерес останніх полягає в отриманні якомога більшого прибутку на вкладений капітал, та відповідно можливості участі у прийнятті управлінських рішень. Чи відповідає такий стан речей кооперативній сутності, яким чином розв'язуються ці питання у країнах Європи, які власне й задають тон кооперативному руху, ми спробували проаналізувати.

За Законом України «Про сільськогосподарську кооперацію»³ асоційованими членами можуть бути фізичні чи юридичні особи, які визнають його статут та зробили пайовий внесок у створення та розвиток кооперативу (ст. 12). Асоційовані члени кооперативу мають обмежене коло прав і відповідно обов'язків у кооперативі, а саме: право дорадчого голосу, право на отримання частки доходу на свій пай, у разі ліквідації кооперативу асоційовані члени мають першочергове

право на отримання свого майнового внеску та відповідних часток доходу і повернення їх земельних ділянок у натурі (на місцевості). Серед обов'язків зазначено дотримання статуту та внесення паю. Закон надає право дійсному члену переоформити членство у кооперативі на асоційоване у порядку, визначеному статутом кооперативу. Хоча таке право, певною мірою стосується насамперед виробничих кооперативів, дозволимо собі не погодитися із пропозицією Я. Гасцької – Колотило закріпити у Законі України «Про сільськогосподарську кооперацію» випадки переоформлення членства по аналогії із Законом Російської Федерації, а саме : 1) у разі виходу на пенсію; 2) за станом здоров'я; 3) переходу на виборну посаду поза кооперативом; 4) служби в Збройних Силах України; 5) інших випадках, передбачених Законом або Статутом⁴. Зазначена норма, на нашу думку, є дискримінаційною, так як позбавляє певну категорію членів значного обсягу прав, які б вони мали залишаючись дійсними членами. До того ж переоформлення членства є добровільним актом.

На жаль, зі змісту ЗУ «Про сільськогосподарську кооперацію»⁵ важко зрозуміти, чи повинні асоційовані члени також бути сільськогосподарськими виробниками, як того вимагає ст. 1 у частині визначення поняття «сільськогосподарський кооператив». Якщо так, то з цим важко погодитися, адже, асоційований член інвестує наявні вільні кошти з метою отримання якомога більшого прибутку. На нашу думку, сфера діяльності такої особи не повинна впливати на можливість виникнення відносин членства.

Значення асоційованого членства полягає у залученні додаткових коштів для розвитку сільськогосподарського кооперативу, між тим асоційовані члени мають на меті отримання прибутку (як правило) у вигляді відсотків на внесені до кооперативу інвестиції. Необхідно зазначити, що застосування інституту асоційованого членства у СГОК, на перший погляд, протирічить чинному законодавству. Оскільки СГОК є невідприємницьким товариством, відповідно його діяльність, згідно Цивільному кодексу України (ч. 1 ст. 85)⁶, не може переслідувати мету отримання прибутку. Але ж прибуток є необхідним джерелом отримання відсотків на пайові внески членів кооперативу. Цей факт є підтвердженням недоцільності віднесення кооперативів до підприємницьких чи невідприємницьких юридичних осіб. Кооперативи займають самостійне місце, оскільки, органічно поєднуючи ознаки підприємницьких чи невідприємницьких товариств, вони мають свої, властиві лише кооперативу риси.

Правове положення асоційованих членів сільськогосподарського кооперативу має істотні особливості. Це виражається в обмеженому об'ємі їх правомочностей, у порівнянні з дійсними членами.

Юридична або фізична особа має право вступити в асоційовані члени вже створеного сільськогосподарського кооперативу шляхом внесення пайового внеску, розмір якого визначається статутом кооперативу. При цьому максимальна кількість асоційованих членів сільськогосподарського кооперативу не встановлена. Відсутність відповідного обмеження в Законі не слід, на нашу думку вважати недоліком. Дійсно, на практиці можлива ситуація, коли кількість асоційованих членів перевищить кількість дійсних членів кооперативу. У такому разі вихід асоційованих членів зі складу кооперативу, з отриманням вартості пайових внесків може бути матеріально обтяжливим для сільськогосподарського кооперативу в період його функціонування.

Слід зазначити, що така проблема існує не лише в Україні. Не дивлячись на значні відмінності у правовому регулюванні припинення членства, кооперативні

статути у різних країнах як правило дотримуються, всупереч загальноприйнятим принципам кооперативної демократії, обмежувальної практики. Головне питання, пов'язане з припиненням членства у кооперативі, – це повернення членам їх пайових накопичень. Зрозуміло, що це негативно впливає на фінансовий стан кооперативу. З метою звести ці втрати до мінімуму, кооперативи вимагають від своїх членів, яка мають намір припинити членство, дотримання досить складних процедур, спрямованих на охорону економічних інтересів кооперативів.

Мінімальні строки членства у кооперативах практично всіх країн так чи інакше пов'язані з виконанням зобов'язань. Не допускається вихід з кооперативу до закінчення терміну взятих на себе членом зобов'язань (наприклад, поставки встановленої кількості продукції на переробку або закупівля певної кількості засобів виробництва протягом певного часу). Кооперативне законодавство Франції, наприклад, взагалі передбачає відмову у припиненні членства з виплатою пайових внесків, якщо це може завдати шкоди нормальному функціонуванню кооперативу або спричинити скорочення пайового капіталу нижче встановленої статуту межі. У швейцарській та датській кооперативній практиці, статути передбачають відшкодування членам збитків, пов'язаних із припиненням членства. У інших випадках припинення членства є можливим тільки у певний час - після закінчення господарського року і підведення річного балансу. У Франції кооператив може затримати повернення пайового капіталу на 10 років, якщо нехайна його виплата зашкодить економічному стану кооперативу. У Іспанії, Швеції, Бельгії цей термін складає п'ять років (але з виплатою за цей час відсотків), в Австрії - три роки, Італії – два⁷.

За загальним правилом, асоційовані члени не мають права брати участь у роботі органів управління сільськогосподарським кооперативом (ч. 2 ст.12 ЗУ «Про сільськогосподарську кооперацію»). Це, як слушно зазначає Е.І.Павлова, «може відштовхнути потенційних асоційованих членів, які б хотіли не тільки внести свій внесок, але в якійсь мірі брати участь у діяльності кооперативу»⁸.

Питання участі в управлінні асоційованих членів потребує ретельного аналізу всіх ризиків і переваг. Приймаючи до уваги, що асоційоване членство є новацією для українського законодавства, запозиченою з практики організації кооперативних товариств Німеччини, Франції, США і інших країн, безперечно, їх досвід щодо регулювання асоційованого членства буде цікавим.

Наприклад, у Англії досі тривають дискусії щодо доцільності введення та зберігання у законі норм щодо паїв різних видів, у тому числі таких, які не дають права голосу і отримуються чистими «членами-інвесторами». Зазначене питання піднімає проект «Реєстратор дружніх товариств»(Реєстраційна служба, яка здійснює контроль щодо відповідності положень статуту кооперативним принципам). У протилежність цьому проект «Кооперативної ради Сполученого Королівства» (UKCC) взагалі відхиляє наявність так званих «членів-інвесторів» без права голосу, але припускає можливість видачі паїв різних видів. (IPSA 1965 передбачає поділ паїв на різні групи, кожна з яких передбачає різний обсяг прав, але, забороняється встановлювати залежність числа голосів від виду паю, оскільки це порушує принцип «one member – one vote», тобто один член – один голос)⁹.

Дещо по-іншому питання участі членів – інвесторів вирішує законодавство Німеччини. Зокрема, Законом про кооперацію від 16 жовтня 2006 р., § 8 абз. 2 передбачена участь осіб, які не користуються послугами кооперативу і не беруть участь в його діяльності, – членів-інвесторів. Але число таких членів, а також число належних їм голосів не повинні призводити до блокування рішень, що

приймаються кваліфікованою більшістю у дві третини голосів. Також, встановлюються обмеження на їх участь в органах управління і приймаються спеціальні правила їх прийому до кооперативу¹⁰.

Цікавим є досвід Франції у відносинах з членами – інвесторами. Перш за все слід зазначити, що Законом від 13 липня 1992 р.¹¹ Франція радикально реформувала своє кооперативне право за весь період після 1947 р. Законодавець закріпив безліч різних категорій членів і учасників. Введені привілейовані паї призначені для асоційованих членів і третіх осіб. Дійсні члени кооперативу набувати їх не можуть. Закон про кооперативи прямо вказує на те, що капітал з привілейованих паїв є чужим для кооперативу капіталом, а отже, йому немає необхідності відповідати принципам кооперативного права.

Власники привілейованих паїв, за законодавством Франції, утворюють склад спеціальних загальних зборів кооперативу, де мають право висловлювати свою думку з приводу будь – яких рішень загальних зборів. Думка оголошується загальним збором. Хоча, за загальним правилом, власники привілейованих паїв не голосують, в окремих випадках, їм таке право надається. Мова йде про відсутність забезпечення з боку кооперативу на протязі трьох років прав передбачених такими паями. У такому випадку голосування буде відбуватися не за принципом «un homme, une voix», а пропорційно участі у капіталі. Французький законодавець розумів, що перетворення на голосуючий капітал могло б драматичним чином змінити характер кооперативу. Тому, за ст. 3 bis Закону про кооперативи¹² питома вага голосів власників привілейованих паїв обмежується 35% загального числа голосів, якщо таким членом є юридична особа - до 49% голосів.

Таким чином, незважаючи на загрози, які приховуються в асоційованому членстві, його роль надто важлива, щоб відмовитися від такого вагомого джерела фінансування. Тому фактично всі європейські країни намагаються так збалансувати правове становище асоційованих членів, щоб нейтралізувати всі можливі ризики, пов'язані із наявністю членів – інвесторів.

Цілком погоджуємося із Л.В. Молдаван¹³, що реалізація принципу обмеженості асоційованого членства якого дотримуються класичні кооперативи, сьогодні потребує більш гнучкого підходу. З одного боку, у зв'язку з кризовою ситуацією, сільськогосподарські товаровиробники не мають власного капіталу для формування матеріальної бази кооперативів і їм поки що не доступні довгострокові кредити для цих цілей. З другого боку, на період переходу до ринкової економіки в країні вже склалася добре розвинута мережа ринкової інфраструктури, переробних, харчових та агросервісних підприємств, які в процесі роздержавлення стали, в основному, приватними акціонерними компаніями. Монополізація ними переробки й маркетингових каналів руху продукції від селянина до споживача та засобів виробництва до сільськогосподарського товаровиробника обумовила розрив економічних зв'язків між сільським господарством і його партнерами. На переробні підприємства, елеватори все менше поступає сировини, усе рідше звертаються селяни за послугами до агросервісних організацій. У результаті виробничі потужності підприємств АПК не використовуються, робочі місця скорочуються, ефективність виробництва падає. У цій ситуації залучення матеріальних ресурсів підприємств, які простоюють, до участі у створенні різних видів кооперативів на засадах асоційованого членства може виявитися досить привабливим виходом зі скрутного економічного середовища для обох сторін. При цьому найчастіше може скластися ситуація, коли в пайовому фонді частка внесків асоційованих членів у вигляді майнового комплексу буде перевищувати

частку членів кооперативу, що має бути допустимим на певний період, упродовж якого ці частки, шляхом додаткових внесків, викупу, придбання частини власності асоційованих членів через товарний кредит чи іншим законним шляхом, членами будуть приведені до необхідного співвідношення. Творчий підхід з урахуванням вищезазначених факторів повинен регулювати як практичну діяльність з підтримки кооперативних сільськогосподарських формувань, так і роботу щодо їх наукового забезпечення.

Прямолінійне відстоювання «чистоти» кооперативних принципів нічого крім шкоди не завдасть. Адже кооперативи минулого століття, тим більше дев'ятнадцятого, функціонували у зовсім інших економічних, політичних та соціальних умовах, ніж кооперативи сьогодення. Творчий підхід до кооперації, її принципів сприятиме розвитку не лише теорії, а й практиці кооперативного руху, а відповідно, й відродженню всіх форм кооперативного підприємництва у сільсько-му господарстві.

1. *Про сільськогосподарську кооперацію:* Закон України від 17 липня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 39. – Ст. 261. **2.** *Про кооперацію:* Закон України від 10 липня 2003 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 5. – Ст. 35. **3.** *Про сільськогосподарську кооперацію:* Закон України від 17 липня 1997 р. / Верховна Рада України. **4.** *Гаєцька-Колотило Я.З.* Організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2003. – 201 с. **5.** *Про сільськогосподарську кооперацію:* Закон України від 17 липня 1997 р. / Верховна Рада України. **6.** *Цивільний кодекс України :* Закон України від 16 січня 2003 р. / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356. **7.** *Сельскохозяйственная кооперация: теория, мировой опыт, проблемы возрождения.* 2-е изд., перераб. и доп. / Кол. авторов; Отв. ред. И.Н. Буздалов. – Мн. – М.: «Армита – Маркетинг, Менеджмент», 1998. – 256 с. **8.** *Аграрная реформа в Российской Федерации: правовые проблемы и решения.* / Отв. ред. З.С.Беляева, О.А.Самончик. – М.: Институт государства и права РАН, 1998. **9.** *Snaith I.* Handbook of Industrial and Provident Societies Law. – Manchester, 1998. Chapter 8, S. 4 ff. **10.** *Европейское кооперативное законодательство: Учеб. пособ. / П.Н. Коршунов; под ред. Н.Д. Эриашвили.* – М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008. – 75 с. **11.** Закон № 92-643 от 13 июля 1992 г. «relative d la modernisation des entreprises cooperatives», Journal Officiel от 14 июля 1992. **10.** **12.** Там же. **13.** *Молдаван Л.В.* Основні закономірності розвитку обслуговуючих кооперативів в Україні // Вісник Полтавського державного сільськогосподарського інституту. – 2001. – № 5-6: